

ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ БАНКІВСЬКОГО КОНТРАКТУ І ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГУ І РИЗИКУ

© Черкес Р.Б., 2002

Запропоновано модель процесу переговорів щодо умов кредиту та шляхи адаптації цієї моделі до конкретних умов.

The model of process of negotiation concerning conditions of the credit and methods of adaptation of this model to concrete conditions is offered.

Реалізація зобов'язань, що виникають з контракту, опирається на існуванні відповідних умов (contingencies). Переговори банку з підприємством концентруються на двох групах проблем. До першої можна віднести: нагромадження інформації щодо різних фаз процесу переговорів; поділ ризику (трансфер ризику) між банком і підприємством. Друга група охоплює конкретні проблеми, що безпосередньо виникають з умов кредиту або пов'язані з їх підготовкою. На рис. 1 відображена ієрархія цілей переговорів різних сторін щодо визначення умов кредиту.

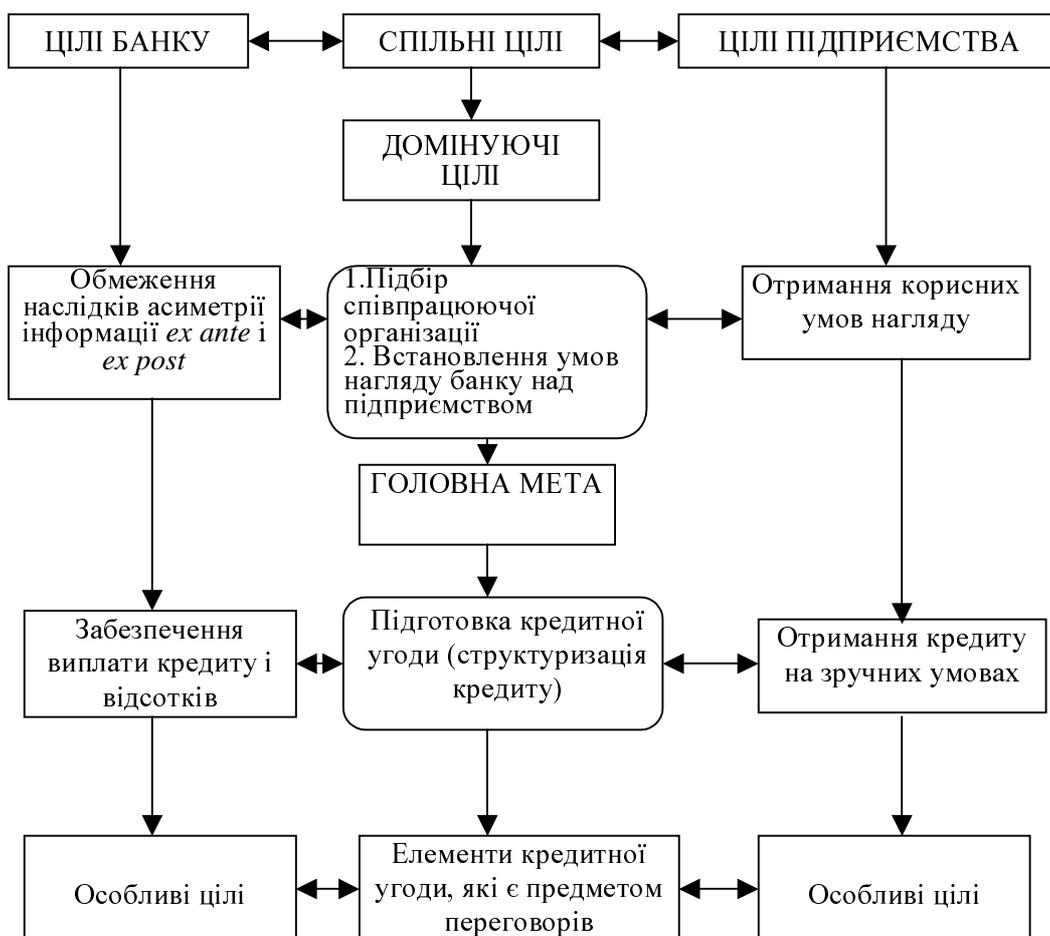

Рис. 1. Ієрархія цілей кредитної угоди "банк – підприємство" в рамках контрактного підходу

Процедура, під час якої окреслюються характеристики кредиту, називається структуризацією кредиту. В загальному розумінні поняття “процедура структуризації кредиту” охоплює такі етапи:

- визначення основних властивостей кредиту;
- опрацювання способів забезпечення банку перед ризиком, пов’язаним з виділенням даного кредиту;
- прийняття рішень про визнання кредиту (затвердження умов);
- окреслення порядку моніторингу кредиту;
- приготування документів по кредитуванню.

Обидва способи підходу щодо структури кредиту детермінуються через такі властивості: вид і розмір, форма, спосіб і частота використання, ціни (величина і спосіб їх визначення), спосіб і графік сплати, забезпечення і гарантії, застереження і умови, спосіб моніторингу реалізації умови або умови призупинення (розірвання контракту). Під час переговорів ці умови можуть бути конкретизовані, а також включені інші проблеми, наприклад, витрати на підготовку контракту. В таблиці описані різні підходи до структуризації кредиту.

Характеристика підходів до структуризації кредиту

Етапи реалізації підходів	Зміст етапів за:	
	традиційним підходом	контрактним підходом
Цілі структуризації	<ul style="list-style-type: none"> – одностороння оцінка кредитної здатності та оцінка ризику (тільки інтереси банку) – визначення принципів трансферу ризику 	<ul style="list-style-type: none"> – визначення принципів нагляду за підприємством – визначення принципів розподілу і трансферу ризику з врахуванням інтересів банку і підприємства
Визначення підстав оцінки	<ul style="list-style-type: none"> – асиметрично прескрипційний підхід (підхід асиметричного прострочення) 	<ul style="list-style-type: none"> – прескрипційно - описовий асиметричний підхід – впровадження елементів симетричного прескрипційного підходу
Підбір методики і техніки	<ul style="list-style-type: none"> – методи оцінки кредитоспроможності і кредитного ризику 	<ul style="list-style-type: none"> – методи оцінки кредитоспроможності і кредитного ризику – методи переговорів – методи моніторингу – методи ідентифікації зв’язків між оцінкою кредитного ризику і перебігом переговорів

Особливо важливе значення при підготовці кредитного контракту має розроблення моделі процесу переговорів обох сторін щодо умови кредиту (рис. 2).

Рис. 2. Модель процесу переговорів банку і підприємства

Конкретизація такої моделі залежить від таких факторів, як: вид кредиту, тип і вид діяльності підприємства, характер відносин банку з підприємством, що охоплює умови надання кредиту. В представленій моделі відображені посередні і безпосередні детермінанти

(ознаки) відносин між суб'єктами. Перший тип відносин виникає з основ аналізу процесу переговорів про кредит, а другий – пов'язаний із властивостями трансакцій. Зокрема, кредит інвестиційний виступає в двох різновидностях:

- як кредит, призначений на фінансування витрат, метою яких є створення нового або збільшення існуючого майна діючого підприємства;

- як кредит на фінансування інвестиційного проекту, для якого джерелом сплати виступають грошові потоки (cash-flows), які виникають в результаті реалізації цього проекту або як кредит, забезпеченням якого виступає вартість профінансованого підприємства (майнова застава - stand alone principle).

Вибір вищезазначених видів кредиту виникає з таких передумов:

- обидва види інвестиційного кредиту виступають основою здійснення контролю з боку банку, що надає кредит, над підприємством;

- умови (пропозиції), що впливають з переговорів про інвестиційний кредит, можуть бути прийняті і затверджені в інших формах зобов'язання або довготривалого боргу (наприклад, через використання облігацій);

- умови в переговорах щодо кредитування оборотного капіталу можуть бути використані в інших формах короткотермінових зобов'язань.

Залежно від сформованих характеристик кредитів запропонована модель може підлягати широкій модифікації.

Ризик як одна з основних категорій контракту є широкоживим поняттям в теорії і практиці управління фінансами і банківського менеджменту. Існують різні підходи щодо тлумачення цього поняття, а також прийоми і методи його кількісного визначення. Аналіз значення ризику в переговорах і контрактах вимагає в'яснення основних розбіжностей щодо інтерпретації цього поняття, теоретичний аспект якого дотичний до асиметрії інформації. В економічних рішеннях ризик виражається через різницю між очікуваною і реально можливою вартістю (дохідністю) операцій. Ця різниця характеризується відповідною функцією корисності, яка виражається у зв'язку з: можливим уникненням ризику (функція ввігнута); схильністю до ризику (функція випукла) або нейтральністю перед ризиком (лінійна функція очікуваної корисності). Проблема ризику в переговорах і контрактах постає в ситуації, коли одна або обидві сторони виражають схильність до його уникнення (risk avoidance, risk aversion). Появляється необхідність окреслення способів поділу ризику, який уможливується тоді, коли маємо справу з умовами контракту (contingent contract).

Вирішення проблеми оптимального поділу ризику пов'язується з обміном користі (вигоди) залежно від умов. Найчастіше він ґрунтується на тому, що суб'єкт із вищою схильністю до ризику може вибрати дуже ризиковану діяльність (чи операцію) в умовах вигідних операцій в сфері бізнесу в обмін на обіцянку зменшення своєї виплати в умовах менш вигідних.

Головним чинником для успішної діяльності банків на ринку міжбанківських кредитів є спроможність аналітичних служб банків-кредиторів адекватно оцінювати фінансовий стан банків-партнерів і ризик позичальників. Здебільшого така оцінка в практиці банківського менеджменту узагальнюється в єдиному синтетичному показнику – кредитному рейтингу, за яким визначають ліміт кредитування кожного банку-контрагента.

Донині розроблено багато різноманітних методів оцінки кредитного рейтингу банку: дослідження ринку облігацій, система CAMEL, коефіцієнтний аналіз, повні моделі

банківської установи тощо. В процесі визначення умов при укладанні контрактів в системі банківського менеджменту використовується методика кредитного рейтингу (MERAKRINEG).

Застосування фінансових коефіцієнтів для оцінки загального стану банку приховує в собі деяку “небезпеку” для аналітиків. У результаті недосконалості коефіцієнтного аналізу ліміти, що встановлюються відносно банків-контрагентів, можуть бути як завищеними, так і необґрунтовано заниженими. При цьому банк-кредитор стикається з такими проблемами, як підвищений ризик втрати кредитів, або з недоотриманням доходів від кредитної діяльності. Із зміною економічних умов змінюється значимість використовуваних нині фінансових коефіцієнтів і, відповідно, їх “оптимальні” значення.

Певний фінансовий коефіцієнт відбиває лише один бік діяльності банку. Так, наприклад, відношення капіталу банку до загальних активів характеризує достатність капіталу; відношення загальних активів до загальних зобов’язань – загальну ліквідність, відношення простроченої заборгованості до кредитного портфеля – якість кредитного портфеля і т.ін. Тому для повного аналізу фінансового стану банку необхідно використовувати велику кількість різноманітних коефіцієнтів.

Загалом кількість коефіцієнтів, які можна використовувати для аналізу, залежить від рівня деталізації або, навпаки, агрегування балансу. При агрегуванні балансу і, отже, при скороченні кількості використовуваних фінансових коефіцієнтів, втрачається частина інформації, що стосується концентраційних ризиків, диверсифікації діяльності банку. Єдиним способом уникнути втрати інформації щодо концентраційних ризиків є використання для аналізу балансу з максимальним рівнем деталізації, який може мати фінансовий менеджер. Для аутсайдерів – це баланс за рахунками 4-го порядку, для інсайдерів – баланс за аналітичними рахунками.

Проблему вибору кількості фінансових коефіцієнтів кожний аналітик вирішує самостійно, зважаючи на свій досвід і уміння. На семінарі Світового банку “Банківське управління ризиком для банкірів України”, який відбувся 1 – 5 березня 1999 року в Києві, підкреслювалася актуальність оцінки ризику: “незважаючи на те, що фінансові коефіцієнти є вкрай важливими, вони, власне, не слугують адекватним індикатором сукупності ризиків або профілю ризиків конкретного банку, стабільності його фінансового стану або перспектив майбутнього розвитку”. Тому існує проблема визначення деякого узагальненого синтетичного коефіцієнта, що характеризує ефективність фінансової діяльності банку в цілому і його фінансове становище. Метод синтетичного коефіцієнта великого поширення набув серед банків країн СНД [1]. Здебільшого синтетичний коефіцієнт розглядається як кредитний рейтинг. Суть його в тому, що синтетичний коефіцієнт SK є сумою фінансових коефіцієнтів K_i (надійності, ліквідності, якості активів та ін.), помножених на вагові коефіцієнти a_i , що визначають рівень їхньої значущості для синтетичного коефіцієнта:

$$SK = \sum_{i=1}^N (a_i \cdot K_i),$$

де SK – синтетичний коефіцієнт (частка від одиниці), a_i – вагові коефіцієнти (частка від одиниці), K_i – фінансові коефіцієнти. Через припущення про лінійну залежність між коефіцієнтами така модель залишається придатною лише для незначних змін фінансових коефіцієнтів відносно своїх оціночних значень. Проте характерною рисою більшості банків

України та інших країн СНД є надзвичайно широкий розкид значень фінансових коефіцієнтів у часі. Судження експертів про значення вагових коефіцієнтів ґрунтуються на суб'єктивних оцінках, інтуїції, професійних знаннях і досвіді роботи.

Разом з тим існують альтернативні підходи, коли вагові коефіцієнти добираються статистичними методами, наприклад, за допомогою лінійного дискримінантного аналізу. Цей метод дає змогу визначити набір коефіцієнтів, що найкраще класифікують банки на протилежні за фінансовим становищем групи: потенційні банкрути й успішно працюючі. Яскравою ілюстрацією такого підходу є Z-модель Е. Альтмана. Сьогодні метод дискримінантного аналізу успішно використовується у Bayerische Vereinsbank, Deutsche Bundesbank, Sparkasse- und Giroverbank та в інших банках. Проте застосування цього методу можливе лише при наявності достатньої представницької бази емпіричних даних про діяльність банків.

Вирішення проблеми збору, аналізу й офіційного оприлюднення інформації щодо часток відшкодувань боргів збанкрутілими банками такими, наприклад, як АКБ "Україна", дало б змогу клієнтам, завдяки використанню цієї інформації, формувати резерви на відшкодування втрат від кредитної діяльності у менших обсягах, що, в свою чергу, допомогло б поліпшити фінансовий стан банківської системи і, відповідно, розширити реальні можливості фінансування підприємницьких структур.

1. *Ширинська Є.Б. Рейтинг і лімітна політика банків // Вісн. НБУ. – 1996. – №5. – С.29 – 31;* 2. *Шматов О. Методика визначення рейтингу банків України // Вісн. НБУ. – 1997. – №5. – С.39-41.* 3. *Синки Дж.Ф. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. – М.: Catallaxy, 1994. – 820 с.* 4. *Кушкина Е. Системный анализ основных моделей принятия решений в области управления финансами // Банковские технологии. Компьютеры + Программы. – 1997. – №2. – С.70 – 73.* 5. *Екушов А.И. Модели учета и анализа в коммерческом банке. – Калининград: Янтар. сказ, 1997. – 208 с.* 6. *Волошин І.В. Часова структура кредитних ризиків // Вісн. НБУ. – 1998. – №12. – С.25 – 289.* 7. *Czesław Mesjash. Determinanty I modele procesow negocjacji kredytowych pomedzy bankiem a predziebstwem. – Krakow, 2000. – S. 78, 79, 94.*